

Wegwijzer

kindermishandeling, huiselijk geweld en grensoverschrijdend gedrag
waarbij mensen met een beperking slachtoffer zijn

Vooraf

De overheid zet in op een brede aanpak van geweld in huiselijke kring en in afhankelijkheidsrelaties. Met een nieuwe **meldcode huiselijk geweld** en kindermishandeling en een **Leidraad Veilige zorgrelatie** (in ontwikkeling) vraagt de overheid hier aandacht voor. Bovendien wordt naar verwachting de huidige Kwaliteitswet vervangen door de **Wet kwaliteit, klachten en geschillen in de zorg (Wkkgz)**, waarin de omschrijving van seksueel misbruik en calamiteiten wordt uitgebreid met geweld. Dit heeft gevolgen voor de meldplicht naar de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ).

De nieuwe wet- en regelgeving grijpt in op verschillende vormen van grensoverschrijdend gedrag:

1. huiselijk geweld en kindermishandeling¹;
2. grensoverschrijdend gedrag binnen professionele zorgrelaties;
3. grensoverschrijdend gedrag tussen cliënten onderling.

In alle gevallen is de cliënt het slachtoffer².

Ook zorgaanbieders in de gehandicaptenzorg krijgen met de nieuwe wet- en regelgeving te maken.

Handvatten

Een goed moment dus om grensoverschrijdend gedrag waarbij cliënten slachtoffer zijn, in de volle breedte te agenderen binnen uw organisatie. Daarbij gaat het naast seksueel misbruik om psychisch grensoverschrijdend gedrag, fysiek grensoverschrijdend gedrag, onthouden van zorg en verwaarlozing, schenden van rechten, financieel en materieel misbruik en discriminatie. Deze wegwijzer geeft u de nodige handvatten. Met de wegwijzer:

- plaatsen we de aanpak van de overheid in een breder perspectief;
- plaatsen we de verschillende vormen van grensoverschrijdend gedrag naar cliënten naast elkaar;
- laten we zien welke wet- en regelgeving daaraan gekoppeld is.

¹In de bijlage vindt u de definities van kindermishandeling, huiselijk geweld en grensoverschrijdend gedrag.

²Grensoverschrijdend gedrag van cliënten naar medewerkers laten we in deze wegwijzer dan ook bewust buiten beschouwing.

1. Verantwoordelijkheden van zorgaanbieders

De aandacht van de overheid voor geweld in afhankelijkheidsrelaties staat niet op zichzelf. De overheid erkent hiermee expliciet dat bepaalde groepen in onze samenleving, waaronder kinderen en volwassenen met een beperking, kwetsbaar zijn voor grensoverschrijdend gedrag, geweld en mishandeling.

Zorgaanbieders verantwoordelijk voor preventie en aanpak

Professionals hebben een sleutelrol in de preventie en aanpak: om geweld voor te zijn of zo vroeg mogelijk te stoppen, moeten zij scherp zijn op signalen en snel kunnen handelen. Hiervoor zet de overheid een aantal specifieke instrumenten in:

- de verplichte meldcode bij huiselijk geweld en kindermishandeling (per 1 juli 2013);
- de Leidraad Veilige zorgrelatie als het gaat om geweld van medewerkers naar cliënten (concept herfst 2013, definitieve versie zomer 2014).

Uiteraard zijn ook de Kwaliteitswet³ en het Kwaliteitskader Gehandicaptenzorg van kracht.

Daarnaast hebben cliëntenorganisaties, werknemersorganisaties, MEE Nederland en de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) een convenant gesloten over preventie van seksueel misbruik van cliënten door medewerkers en vrijwilligers van zorgaanbieders. Want zorgaanbieders zijn door de wetgever verantwoordelijk gesteld voor het treffen van maatregelen om een zo veilig mogelijke situatie voor cliënten te realiseren.

Melden als zorgaanbieder

Zorginstellingen hebben op grond van artikel 4a van de Kwaliteitswet de plicht calamiteiten en seksueel misbruik binnen de instelling te melden bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg (zie: Incidententoezicht). Hieronder valt ook seksueel misbruik tussen cliënten onderling of tussen cliënten en hulpverleners en derden. Andere vormen van geweld, zoals agressie, worden nu nog niet expliciet benoemd. In de toekomstige Wet kwaliteit, klachten en geschillen in de zorg (art 1) wordt wat nu als seksueel misbruik of

³Naar verwachting wordt deze wet vervangen door de Wet kwaliteit, klachten en geschillen in de zorg (Wkkgz).

calamiteit is omschreven, verenigd en uitgebreid met geweld. Onder geweld in de zorgrelatie verstaat de overheid: 'seksueel binnendringen van het lichaam of ontucht met een cliënt, alsmede geweld jegens een cliënt, door iemand die in dienst of in opdracht van een instelling of opdrachtnemer van een instelling werkzaam is, dan wel door een andere cliënt met wie de cliënt gedurende een etmaal of een dagdeel in een accommodatie van een instelling verblijft.'

Overigens hebben ook klachtencommissies een meldplicht bij de Inspectie als een zorgaanbieder niet reageert op een klacht over een ernstige situatie met een structureel karakter (artikel 2a Wkcz) (zie ook: Melden als klachtencommissie).

2. Huiselijk geweld en kindermishandeling

Op 1 juli 2013 is de Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling in werking getreden. Deze wet houdt de verplichting in voor organisaties en zelfstandige

beroepsbeoefenaren om te werken volgens een meldcode bij signalen van geweld. Dit geldt voor gezondheidszorg, onderwijs, kinderopvang, maatschappelijke ondersteuning, jeugdzorg en justitie.

Wat houdt het in?

De meldcode gaat over het signaleren van en handelen bij geweld in de huiselijke kring ofwel familierelaties. Hieronder valt grensoverschrijdend gedrag gepleegd door familie, partners, ex-partners en huisvrienden. De meldcode is een vijfstappenplan, waarin staat wat professionals moeten doen als zij in hun werk te maken krijgen met huiselijk geweld of kindermishandeling.

Stap 1 - de signalen in kaart brengen;

Stap 2 - overleggen met een collega en eventueel raadplegen van het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK), het Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG)⁴ of een forensisch deskundige op het gebied van letselduiding;

Stap 3 - een gesprek met de cliënt;

⁴De AMK's gaan samen met de Steunpunten Huiselijk Geweld (SHG's) tot Advies & Meldpunt Huiselijk Geweld en Kindermishandeling (AMHK). Dit samengaan wordt nu wettelijk voorbereid.

Stap 4 - wegen van het geweld of kindermishandeling en bij twijfel AMK of SHG raadplegen;

Stap 5 - beslissen: hulp organiseren of melden.

Organisaties en zelfstandige beroepsbeoefenaren moeten de meldcode specifiek maken voor de eigen praktijk, bijvoorbeeld door te benoemen wie deze stappen moet doorlopen.

Verantwoordelijkheden

De Wet verplichte meldcode bepaalt expliciet dat het de verantwoordelijkheid van de werkgever is zijn medewerkers in staat te stellen met de meldcode te werken. Ook is de werkgever verantwoordelijk voor het bevorderen van de kennis over en het gebruik van de meldcode. Hierbij hoort ook de zorg voor (bij)scholing van het personeel.

Daarnaast is aan de meldcode ook de wettelijke verplichting van een 'kindcheck' gekoppeld. Dit betekent dat professionals controleren of er kinderen in het gezin zijn én of zij met zekerheid kunnen vaststellen of deze kinderen veilig zijn. Zo niet, dan worden voor het kind/de kinderen de stappen van de meldcode door-

lopen. Professionals doen de kindcheck als de situatie of conditie van een cliënt risico's oplevert voor het kind. Bijvoorbeeld bij een psychische stoornis, bij verslavingsproblematiek of bij cliënten die te maken hebben met huiselijk geweld.

Voor de duidelijkheid: het werken met een meldcode omvat *geen meldplicht*. De beslissing om vermoedens van huiselijk geweld of kindermishandeling wel of niet te melden, neemt de professional. Het stappenplan van de meldcode biedt de professional houvast bij die afweging.

Welke wetgeving is van toepassing?

De verplichting te werken met de meldcode is opgenomen in de Wet verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling.

De meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling is niet van toepassing op grensoverschrijdend gedrag en mishandeling van een cliënt gepleegd door professionele zorgverleners en vrijwilligers binnen een zorginstelling. Dit wordt gezien als een vorm van geweld binnen professionele zorgrelaties en valt binnen een ander juridisch kader (zie paragraaf 3).

3. Geweld binnen professionele zorgrelaties

Op dit moment wordt de Leidraad Veilige zorgrelatie ontwikkeld. De Leidraad maakt deel uit van het 'Actieplan ouderen in veilige handen' en gaat ook gelden voor de gehandicaptenzorg.

Wat houdt het in?

De Leidraad heeft betrekking op het voorkomen en aanpakken van grensoverschrijdend gedrag en mishandeling in professionele zorgrelaties. Daarbij gaat het om grensoverschrijdend gedrag en mishandeling van medewerkers én vrijwilligers die zijn ingeschakeld door de zorgorganisatie.

Doel van de Leidraad is dat organisatie(s) (-eenheden) op basis van de aanbevelingen in de Leidraad eigen beleid aanscherpen of ontwikkelen. Daarbij is in de Leidraad nadrukkelijk de koppeling gemaakt met kwaliteit van zorg.

Verantwoordelijkheden

Er zijn een aantal onderdelen in de Leidraad die, vanwege een inbedding in wet- en regelgeving, in de toekomst specifieke aandacht

vragen van zorgorganisaties:

- vergewisplicht (zich ervan vergewissen dat iemand geschikt is voor zijn functie en geen potentiële pleger is);
- meldplicht (melden van mishandeling bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg);
- een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG, aan te vragen bij de gemeente). De VOG wordt verkregen als er geen bezwaren zijn. Dit betekent dat er in het register geen strafbare feiten op desbetreffende naam staan, die in de weg staan voor het vervullen van de betreffende functie. Voor wie een VOG verplicht wordt, wordt nog nader geregeld in een Algemene Maatregel van Bestuur (AMvB).

Welke wetgeving is van toepassing?

De meldplicht is opgenomen in de Kwaliteitswet (en in het wetsvoorstel Wkkgz). Het vergewissen van geschiktheid en de mogelijkheid van een VOG (nader te regelen bij AMvB) zijn opgenomen in het wetsvoorstel Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz).

Casuïstiek: wanneer is de meldcode van toepassing?

1. Een cliënte (meerderjarig) woont in een 24- uurs voorziening, ze gaat in het weekend naar haar ouders. En krijgt daar te maken met geweld door haar broer. De meldcode is van toepassing.
2. Een cliënte (meerderjarig) woont in een 24- uurs voorziening, ze gaat in het weekend naar haar ouders. En krijgt daar te maken met geweld door een huisvriend van haar ouders. De meldcode is van toepassing.
3. Twee cliënten hebben een relatie en wonen samen met ambulante begeleiding. Als er sprake is van geweld tussen deze twee cliënten, is de meldcode van toepassing.
4. Twee cliënten hebben een relatie. Ze wonen niet samen, en krijgen beide ambulante begeleiding. Als er sprake is van geweld tussen deze twee cliënten is de meldcode van toepassing.
5. Twee cliënten zijn bevriend en delen een woning. Op het moment dat er sprake is van geweld tussen deze twee cliënten, is de meldcode van toepassing.
6. Twee cliënten wonen functioneel samen in dezelfde woning, ze zijn niet bevriend en hebben niet voor elkaar gekozen. Ze hebben allebei ambulante begeleiding. Als er sprake is van geweld tussen deze twee cliënten, is de meldcode niet van toepassing. Niettemin zijn organisaties wel verantwoordelijk voor preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag
7. Een groep cliënten woont functioneel samen in een 24- uursvoorziening. Op de groep vindt grensoverschrijdend gedrag tussen twee cliënten plaats. In dit geval is de meldcode niet van toepassing. Niettemin zijn organisaties wel verantwoordelijk voor preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag (onderdeel van kwaliteitsbeleid, verantwoorde zorg en veiligheidsbeleid (Kwaliteitswet) (in de nabije toekomst de nieuwe Wkkgz).
8. Twee cliënten wonen niet in dezelfde woning, maar wel op hetzelfde terrein. Ze hebben geen relatie met elkaar én zijn niet bevriend. Als er sprake is van geweld tussen deze twee cliënten, is de meldcode niet van toepassing. Niettemin zijn organisaties wel verantwoordelijk voor preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag (onderdeel van kwaliteitsbeleid, verantwoorde zorg en veiligheidsbeleid (Kwaliteitswet) (in de nabije toekomst de nieuwe Wkkgz).
9. Een medewerker (of vrijwilliger die ingeschakeld is door de zorgaanbieder) vertoont geweld naar een cliënt. De meldcode is niet van toepassing. Niettemin zijn organisaties wel verantwoordelijk voor preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag (onderdeel van kwaliteitsbeleid, verantwoorde zorg en veiligheidsbeleid (Kwaliteitswet) (in de nabije toekomst de nieuwe Wkkgz).

4. Geweld tussen cliënten onderling

Relatief veel grensoverschrijdend gedrag, geweld en misbruik wordt gepleegd door cliënten onderling: een min of meer grijs gebied waar minder expliciete wet- en regelgeving aan gekoppeld is. Hierdoor is preventie en aanpak meer afhankelijk van organisatiebeleid. De meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling is hier meestal niet van toepassing. En ook de wetgeving die gekoppeld is aan de Leidraad heeft hier geen betrekking op.

Wel kan de Kwaliteitswet van toepassing zijn: een AWBZ-gefinancierde organisatie is verantwoordelijk voor preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag en huiselijk geweld waarbij cliënten zijn betrokken. Dit is onderdeel van het kwaliteitsbeleid (verantwoorde zorg en veiligheidsbeleid) en betreft niet alleen de zorgrelatie.

Ook hebben zorginstellingen in het kader van de Kwaliteitswet de wettelijke plicht alle calamiteiten rond seksueel misbruik binnen de instelling te melden bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg (IGZ). (Zie paragraaf 1).

5. Aan de slag

Er zijn verschillende handreikingen en instrumenten die u kunnen helpen bij de aanpak van huiselijk geweld, kindermishandeling en andere vormen van grensoverschrijdend gedrag. Een selectie:

Huiselijk geweld, kindermishandeling en geweld in brede zin:

- Site meldcode
Website van de Rijksoverheid met alle relevante informatie over de meldcode.
- Toolkit Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
Toolkit van de Rijksoverheid met hulpmiddelen voor het maken en gebruiken van de meldcode. Wie een meldcode gaat opstellen, kan het Basismodel meldcode gebruiken. Ook bevat de toolkit hulpmiddelen om de meldcode in de organisatie in te voeren, zoals een checklist voor managers en een standaardpresentatie.
- Wegwijzer huiselijk geweld, kindermishandeling en beroepsgeheim
Hiermee kunnen beroepskrachten achterhalen of zij informatie met collega's of

anderen kunnen uitwisselen en zo ja, welke informatie. Geheimhoudingsplicht is niet absoluut, de wegwijzer zet op een rijtje wat mogelijk is. De informatie staat ook in de brochure Horen, zien en zwijgplicht?

- Modelconvenant gegevensuitwisseling
Omdat gegevensuitwisseling rond huiselijk geweld en kindermishandeling zorgvuldig en in overeenstemming met de Wet bescherming persoonsgegevens moet verlopen, is er een modelconvenant ontwikkeld.
- E-learning Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling
Ontwikkeld door NextPage en de VGN. Met informatie over de achtergronden en werkingssfeer van de meldcode.
- Toolkit en train-de-trainer Werken aan sociale veiligheid
Met deze toolkit en de daaraan gekoppelde train-de-trainer kunt u op verschillende niveaus in de organisatie werken aan preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag. Ontwikkeld door MOVISIE, Vilans en PlatformVG.
- Bundel Grensoverschrijdend gedrag naar mensen met een beperking
Voorbeelden, werkmateriaal en tips voor professionals en teams om te werken aan

grensoverschrijdend gedrag. Ontwikkeld door Vilans, in samenwerking met Marijke Lammers Bejegeningsvraagstukken en MOVISIE.

Specifiek voor seksueel misbruik

- Convenant preventie seksueel misbruik
Gericht op preventie van seksueel misbruik van cliënten door medewerkers en vrijwilligers van zorg en ondersteuning aanbiedende organisaties in de gehandicaptenzorg.
- Handreiking seksualiteit en seksueel misbruik
Handreiking van de VGN waarmee instellingen hun eigen beleid onder de loep kunnen nemen en zo nodig kunnen actualiseren.
- Van incident tot fundament
Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik, ontwikkeld door MOVISIE.
- Veiligheid in de residentiële jeugdzorg
Afgeleid van 'Van incident tot fundament'. Voor kinderen en jongeren in een residentiële setting (zoals de LVG-sector). Uitgave van MOVISIE.

Links:

In de digitale versie van deze wegwijzer zijn verschillende links opgenomen. De digitale versie kunt u vinden op de volgende sites:

- www.vilans.nl/gogwegwijzer
- www.movisie.nl/werkenaansocialeveiligheid
- www.vgn.nl/wegwijzer/grensoverschrijdendgedrag

Bijlage: definities

Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is geweld dat door iemand uit de huiselijke- of familiekring van het slachtoffer wordt gepleegd. De huiselijke kring betekent: partners, ex-partners, gezinsleden, familieleden en huisvrienden.

Hieronder vallen lichamelijke en seksuele geweldpleging, belaging en bedreiging (al dan niet door middel van, of gepaard gaand met, beschadiging van goederen in en om het huis).

Vormen van huiselijk geweld zijn:

- partnermishandeling en ex-partnergeweld;
- kindermishandeling;
- ouderenmishandeling;
- eengerelateerd geweld (eerwraak, vrouwelijke genitale verminking, huwelijksdwang);
- oudermishandeling.

(bron: www.huiselijkgeweld.nl)

Kindermishandeling

Kindermishandeling kan worden gezien als een vorm van huiselijk geweld, maar is in de Wet op de jeugdzorg specifiek benoemd: 'Elke vorm van voor een minderjarige bedreigende

of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel'.

Vormen van kindermishandeling

- lichamelijke verwaarlozing en mishandeling;
- psychische / emotionele verwaarlozing en mishandeling;
- seksueel misbruik;
- getuige zijn van geweld in het gezin;
- eengerelateerd geweld (gedwongen huwelijken, besnijdenis).

(bron: wetten.overheid.nl)

Grensoverschrijdend gedrag

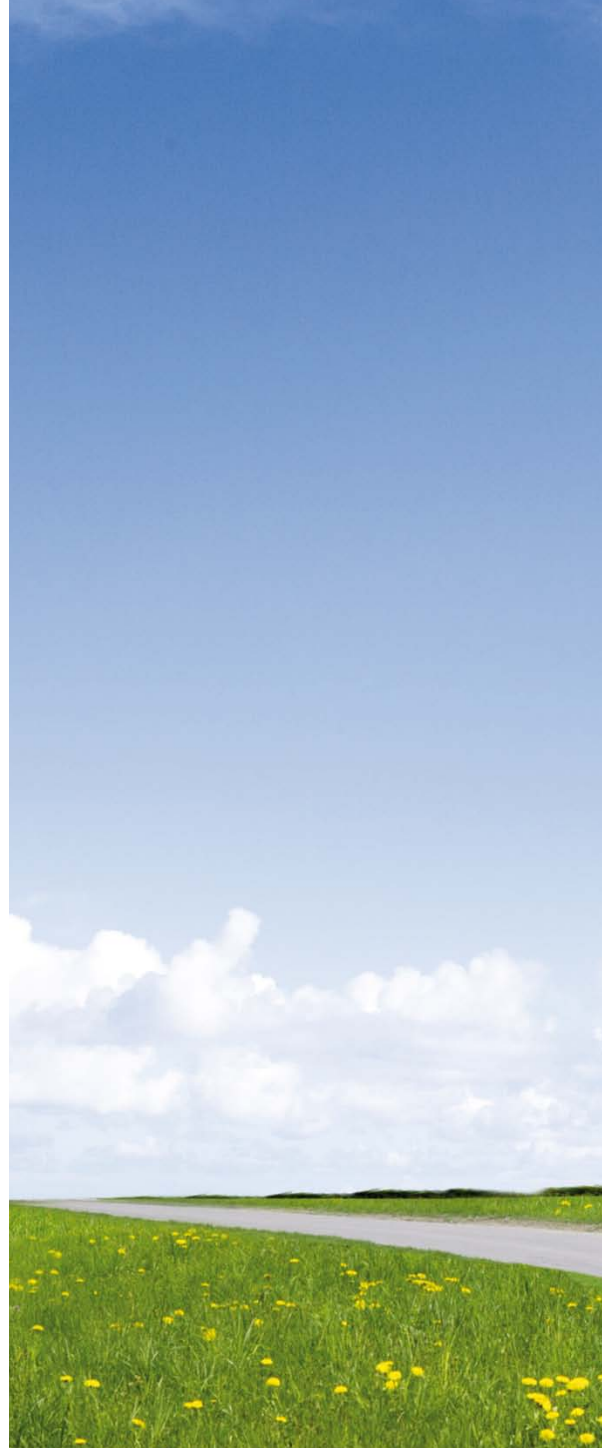
Grensoverschrijdend gedrag is een veelomvattend begrip, waaronder verschillende vormen van grensoverschrijdingen, geweld en mishandeling vallen. Afhankelijk van wie de pleger is en wie het slachtoffer, krijgen zorgaanbieders te maken met een ander wettelijk kader.

Grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van handelen, of juist het nalaten van handelen, waardoor de betrokkene lichamelijk, psychisch of materiële schade lijdt, of vermoedelijk zal lijden. Het kan dan gaan om opzettelijk én onopzettelijk gedrag.

Er worden zeven vormen van grensoverschrijdend gedrag onderscheiden:

1. verwaarlozing en onthouden van zorg;
2. psychologisch, zoals pesten, kleineren;
3. fysiek, zoals knijpen, slaan;
4. seksueel, handtastelijkheden, aanranding en verkrachting;
5. discriminatie op basis van afkomst, sekse, seksuele voorkeur, beperking en/of religie;
6. schending van menselijke en burgerlijke rechten, zoals achterhouden van post of het beperken van bezoek;
7. financieel en/of materieel, zoals diefstal van geld.

(bron: Janssens K. et al, 2012 en Heeringa N., 2013).

Colofon

Tekst en bijdragen:

Nynke Heeringa, Vilans

Marijke Lammers, Bejegeningsvraagstukken

Saskia Daru, Annemiek Goes en

Kristin Janssens, MOVISIE

Jos Noordover, VGN

Ontwerp en opmaak:

Lucienne Meijer, VGN

www.vilans.nl/gogwegwijzer

www.movisie.nl/werkenaansocialeveiligheid

www.vgn.nl/wegwijzer/grensoverschrijdendgedrag

november 2013

